

ვალერიან მეტრეველი
გიორგი ღავითაშვილი

პოლიტიკურ და სამართლებრივ მოძღვრებათა ისტორია

(ლექციების კურსი)

გამომცემლობა „მერიდიანი“

თბილისი

1999

§ 8. პოლიბიოსის პოლიტიკური შეხედულებაანი

პოლიბიოსი მოღვაწეობდა ძველი ბერძნული სახელმწიფოების დაქვეითების პერიოდში. იგი დაიბადა III საუკუნის დასასრულს ჩვ. წ. აღ-მდე და გარდაიცვალა II საუკუნის მეორე ნახევარში. პოლიბიოსს ეკუთვნის შრომა „მსოფლიოს ისტორია“. პოლიბიოსი იკვლევს საზოგადოების განვითარებას. იგი გამოთქვამს მოსაზრებას საზოგადოების ციკლური ანუ წრიული განვითარების შესახებ. მისი აზრით, საზოგადოება ვითარდება, მიაღწევს გარკვეულ წერტილს, რის შემდეგაც თავის პირვანდელ ფორმას უბრუნდება და ა.შ. პოლიბიოსი მიუთითებს, რომ ყოველი სახელმწიფო განიცდის აღმოცენება-განვითარებას, აყვავებასა და დაცემას. ამ გადასვლებს თან ახლავს სახელმწიფოს ფორმათა ცვალებადობა. პოლიბიოსი ასე აყალიბებს სახელმწიფო ფორმების ცვალებადობას: პირველად ყალიბდება მონარქია, რომელსაც ცვლის ტირანია და რომელიც ძალადობით ხასიათდება. ტირანიას ცვლის არისტოკრატია, ხოლო არისტოკრატია, პოლიბიოსის აზრით, სახელმწიფოს აყვავების მაჩვენებელია, მაგრამ შემდეგში ადამიანთა ზნეობის დაქვეითების გამო არისტოკრატიას ოლიგარქია ცვლის, რომელშიც სახელმწიფოს ერთი მუჭა მდიდრები განაგებენ. ასევე ოლიგარქიას ცვლის დემოკრატია. მისი აზრით, დემოკრატია არის სახელმწიფოს რღვევის მაჩვენებელი იმ მხრივ, რომ, მართალია, თავდაპირველად ხალხის ფართო მასები განაგებენ სახელმწიფოს, მაგრამ შემდგომ სხვის ხარჯზე ცხოვრებას მიჩვეული ბრბო ირჩევს ბელადად პატივმოყვარე პიროვნებას, დემაგოგს, თვითონ კი განზე დგება საზოგადოების მართვისაგან. საბოლოოდ დემოკრატია გადაგვარდება ოხლოკრატიად. ზემოთ აღნიშნულის გარდა პოლიბიოსი გამოთქვამს მოსაზრებას ე.წ. სახელმწიფოს „შერეული“ ფორმის შესახებ, რომელიც შეიცავს მონარქიის, არისტოკრატისა და დემოკრატის ელემენტებს.

ეს იყო პირველი დარტყმები ქურუმთა მონოპოლიაზე სამართლის სფეროში. ამის შემდეგ რომის იურიდიული მეცნიერება ფორმალნიზმისა და სქოლასტიკისაგან განთავისუფლებას იწყებს.

III-I საუკუნეებში რომის საზოგადოებაში ადგილი აქვს ცვლილებებს. რომი ხმელთაშუა ზღვის აუზში დაპყრობათა შედეგად გადაიქცა მეტად ვრცელ იმპერიად. ამასთან, რომის იმპერიაში ადგილი აქვს ბრძოლას, როგორც თვით რომაელთა შორის, ისე რომაელთა და დაპყრობილ მოსახლეობას შორის (ამ უკანასკნელთა შორის რომაელები ატარებდნენ პოლიტიკას *divide et impera* - „დაყავი და იბატონე“). დღის წესრიგში დადგარესპუბლიკური წყობის შეცვლა ისეთი წყობით, რაც საშუალებას მისცემდა გაბატონებულ ფენებს შეენარჩუნებინათ თავისი პრივილეგიური მდგომარეობა. სწორედ ამის გამო რომში მყარდება ახალი სახელმწიფოებრივი წყობა - პრინციპატი, რომელიც ფაქტობრივად წარმოადგენს მონარქიას და რომელმაც ჩვ. წ. აღ-ით I საუკუნის დასასრულიდან III საუკუნის ჩათვლით იარსება. პრინციპატი რესპუბლიკის ფორმით შენიღბული მონარქია იყო.

I-II ს-ის რომის იმპერია მეტად ფართოვდება. მიუხედავად ამისა, მონათმფლობელთათვის მონების ექსპლოატაცია არახელსაყრელი ხდება, რის გამოც გარკვეული პირობით აძლევენ ამ უკანასკნელთ მიწებს.

აღნიშნულ პერიოდში რომის პოლიტიკურ მოძღვრებათა ისტორიის შესასწავლად უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ციცერონის, აგრეთვე რომაელი იურისტების, რომაელი სტოელების მოსაზრებებს სახელმწიფოსა და სამართალზე.

§2. ციცერონის პოლიტიკურ-სამართლებრივი შეხედულებანი

ციცერონი იყო გამოჩენილი რომაელი ორატორი და პოლიტიკური მოღვაწე (106-43 წწ.). მისი შეხედულებები სახელმწიფოსა და სამართალზე ჩამოყალიბებულია შრომებში: 1) „სახელმწიფოს შესახებ“; 2) „კანონების შესახებ“; 3) „მოვალეობათა შესახებ“.

სახელმწიფოს შესახებ ციცერონის მოძღვრებას საფუძვლად უდევს პლატონის, არისტოტელეს, პოლიბიოსისა და სტოელების თეორიული მო-

საზრებანი, მაგრამ ციცერონი მარტო ბერძენ ფილოსოფოსთა მიმდევარი როდია, მან აგრეთვე შემოიტანა ბერძენ ფილოსოფოსთათვის ჯერ კიდევ უცნობი იურიდიული დებულებები, როგორცაა მაგ., მოქალაქენი, როგორც სამართლის სუბიექტები და სახელმწიფო, როგორც ურთიერთობის სუბიექტი.

ციცერონი სახელმწიფოს განმარტავს, როგორც ხალხის საქმეს (res publica), მაგრამ ხალხად მას მიაჩნია ადამიანთა არა ყოველგვარი ერთობა. ხალხი, მისი აზრით, წარმოადგენს ადამიანთა ისეთ გაერთიანებას, რომელიც დაფუძნებულია სამართლის ერთობასა და საერთო სარგებლიანობაზე. ციცერონით აზრით, სახელმწიფო დაფუძნებულია სამართლიანობაზე. იგი არ ეთანხმება მათ, ვინც აღნიშნავს, რომ სახელმწიფო ემყარება ძალმომრეობას. ციცერონი მიუთითებს, რომ თუ ხელისუფლება ეფუძნება ძალადობასა და თვითნებობას, მაშინ ასეთ შემთხვევაში არ არსებობს სახელმწიფო. ციცერონი უარყოფს სახელმწიფოს წარმოშობის ხელშეკრულების თეორიასაც. ციცერონი სახელმწიფოს წარმოშობის საკითხში ემხრობა არისტოტელეს, ამ უკანასკნელის აზრით კი, სახელმწიფო არის შედეგი იმისა, რომ ადამიანებს ერთად ცხოვრებისა და ურთიერთობის ჩვევა აქვთ. ციცერონის აზრით, ყველა სახელმწიფოს დანიშნულებაა მოქალაქეთა ქონებრივი ინტერესების დაცვა, ხოლო სახელმწიფო ხელისუფლების უპირველესი დანიშნულება პირადი საკუთრების დაცვაა.

რაც შეეხება ციცერონის შეხედულებას სახელმწიფოს ფორმებზე, ის იზიარებს პოლიბიოსის შეხედულებას და უპირატესობას ანიჭებს სახელმწიფოს შერეულ ფორმას.

სამართლის არსის საკითხში ციცერონი ემხრობა ბერძენ ფილოსოფოსთა, კერძოდ, სტოელების შეხედულებას და ასაბუთებს, რომ პოზიტიური სამართალი ბუნებითი სამართლის შედეგია.

ციცერონი სამართლის არსს ჭვრეტდა გონიერებაში. ციცერონი კატეგორიულად აცხადებდა, რომ თუ სახელმწიფოში მოქმედი კანონები ეწინააღმდეგებიან სამართლიანობას, მაშინ ისინი არ წარმოადგენენ კანონებს. ციცერონი რომის პოლიტიურ სამართალს ბუნებითი სამართლის ნაწილად თვლის, თუმცა მასში, მისი აზრით, ისეთი კანონებიცაა, რომელიც სამართლიანობას ეწინააღმდეგება.

საჭიროა აღვნიშნოთ ასევე ციცერონის შეხედულებანი საერთაშორის-

სო სამართალზე. ციცერონი ერთმანეთისაგან ასხვავებს სამართლიან და უსამართლო ომებს. უსამართლო ომები, მისი აზრით, ისეთი ომებია, რომელიც წარმოებს უმიზეზოდ და ომის გამოუცხადებლად.

ამრიგად, ციცერონს, ბერძენ ფილოსოფოსებთან შედარებით, გააჩნია წინ გადადგმული ნაბიჯი სახელმწიფოსა და სამართლის საკითხებში იმ მხრივ, რომ მან შემოიტანა მეტად მნიშვნელოვანი იურიდიული დებულებები, რომლებიც არ ჰქონია ბერძენ მოაზროვნეებს.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ციცერონს მოღვაწეობა მოუხდა რომის ისტორიის იმ პერიოდში, როდესაც რესპუბლიკა კრიზისს განიცდიდა და იგი ნელ-ნელა მონარქიულ წყობაზე გადადიოდა. სწორედ ასეთმა პერიოდმა განაპირობა ციცერონის არათანმიმდევრობა და წინააღმდეგობები, თუნდაც სახელმწიფოს ფორმების საკითხში. ციცერონი ცნობს ე.წ. სახელმწიფოს „შერეულ“ ფორმას, ასევე იგი მომხრეა ისეთი სახელმწიფო წყობილებისა, რომელშიც უმაღლესი ხელისუფლება გადაეცემოდა სახელმწიფოს გადამრჩენელს და რომელსაც იმედით შეხედავდნენ, როგორც სენატის წევრები, ისე სხვებიც. ციცერონის ამ სიტყვებიდან აშკარად ჩანს მონარქიისადმი მხარდაჭერა.

§3. რომაელ სტოელთა პოლიტიკური და სამართლებრივი შეხედულებანი

რომაული სტოიციზმის ძირითადი წარმომადგენლები იყვნენ *სენეკა* (3-65 წწ.), *ეპიქტეტე* (დაახ. 50-140 წწ.) და *მარკუს ავრელიუსი* (121-180 წწ.).

სენეკა იყო სენატორი, იმპერატორ ნერონის აღმზრდელი და წამყვანი სახელმწიფო მოღვაწე. მისმა პოლიტიკურმა ინტრიგებმა იგი, საბოლოო ჯამში, მიიყვანა იძულებით თვითმკვლელობამდე, თავისი სასტიკი მოწაფის ბრძანებით.

იგი სხვა სტოელებთან შედარებით უფრო თანამიმდევრულად იცავდა ყველა ადამიანის სულიერი თავისუფლების იდეას, მათი საზოგადოებრივი მდგომარეობის მიუხედავად. მისი აზრით, მონობის ობიექტი (და სფერო) შეიძლება იყოს მხოლოდ ადამიანის სხეული, მისი გრძნობადი ნაწილი და არა სულიერი. იგი აღნიშნავდა, რომ მონობა ვრცელდება არა მთელ

პიროვნებაზე, მისი საუკეთესო ნაწილი თავისუფალია მონობისაგან, მხოლოდ სხეული ემორჩილება და ეკუთვნის ბატონს, ხოლო სული საკუთარი თავის მეუფეა.

სენეკას მიხედვით, მონა უთანასწორდება სხვა ადამიანებს და მისთვის დამახასიათებელია იგივე სულიერი თვისებები, რაც ყველა სხვისთვის. ფილვა-გაყიდვა ეხება მხოლოდ მონის სხეულს, მაგრამ არა მის თავისუფალ სულს. სენეკა არ უარყოფს მონობას, როგორც სოციალურ-პოლიტიკურ ინსტიტუტს. თუმცა იცავს მონის ადამიანურ ღირსებას და მის მიმართ ჰუმანურ დამოკიდებულებას ქადაგებს.

ყველა ადამიანი თანასწორია იმ გაგებით, რომ ისინი ერთნაირად იმყოფებიან ბედისწერის გავლენის ქვეშ: „ჩვენ მათ მონებად ვთვლით, მაგრამ ისინიც კაცნი არიან; ჩვენ მათ მონებად ვთვლით, მაგრამ ისინი ჩვენი ცხოვრების თანამოზიარენი არიან; ხოლო თუ დაუფიქრდები იმას, რომ ყველას თანაბრად გვათამამებს ბედისწერა, შენ ნახავ, რომ ისინი ჩვენი მონობის-მიერი თანამომძენი არიან“. ასე რომ რომაულმა სტოიციზმმა პირველად შეხედა მონას, როგორც სრულფასოვან ადამიანს.

სენეკა ბედისწერას თვლიდა ყველა მიზეზთა მიზეზად. ადამიანებს არ ძალუძთ შეცვალონ ურთიერთობანი. მათ შეუძლიათ მხოლოდ ვაჟკაცურად გადაიტანონ ის, რასაც ბედისწერა მოუვლენს. სენეკას ბუნებით-სამართლებრივ კონცეფციაში „ბედისწერის კანონი“ ასრულებს იმ ბუნებითი სამართლის როლს, რომელსაც ექვემდებარება ყველა ადამიანური დადგენილებანი, მათ შორის - სახელმწიფო და კანონები.

სამყარო, სენეკას თანახმად, არის ბუნებითი სახელმწიფო თავისი ბუნებითი სამართლით.

ამ სახელმწიფოს წევრებად ბუნებითი კანონით ითვლება ყველა ადამიანი, აღიარებენ ისინი ამას თუ არა. რაც შეეხება ცალკეულ სახელმწიფოებრივ წარმონაქმნებს, ისინი შემთხვევითნი არიან და მნიშვნელობა აქვთ არა მთელი კაცობრიობისათვის, არამედ ადამიანთა შეზღუდული რაოდენობისთვის; იგი წერდა: „ჩვენ წარმოსახვაში უნდა წარმოვიდგინოთ ორი სახელმწიფო⁴ ნაერთი, რომელიც თავის თავში მოიცავს ღმერთებსა და ადამიანებს, მასში ჩვენი თვალსაწიერი შემოსაზღვრული არ არის მიწის ამა თუ იმ კუთხით. ჩვენი სახელმწიფოს საზღვრებს ვზომათ მზის მოძრაობით. მეორე ის სახელმწიფოა, რომელიც ჩვენ შემთხვევით მოგვეწერა.

4. ვ. შეტრეველი, ვ. დავითაშვილი

ეს მეორე სახელმწიფო შეიძლება იყოს ათენი ან კართაგენი, ან რომელიმე სხვა ქალაქი. ეს სახელმწიფო ყველა ადამიანს არ ეხება, არამედ ადამიანთა მართო გარკვეულ ჯგუფს. არიან ისეთი ადამიანები, რომელნიც ერთ-სა და იმავე დროს ემსახურებიან დიდ სახელმწიფოსაც და მცირესაც, არიან ისეთნიც, ვინც მართო დიდს ემსახურებიან და ისეთებიც, ვინც მხოლოდ მცირეს მსახურობენ”.

მსგავს იდეებს ავითარებდა ასევე რომის იმპერატორი ანტონინუსთა დინასტიიდან. ეს იყო მარკუს ავრელიუსი. თავის თხზულებაში „ფიქრები” იგი ავითარებს იდეას სახელმწიფოს შესახებ, რომლის თანახმადაც მისი მართვა თანასწორობის, თანასწორუფლებიანობის პრინციპებით უნდა ხდებოდეს და რომლისთვისაც უმთავრესია ქვეშევრდომთა თავისუფლება.

§4. რომაელი იურისტების პოლიტიკური და სამართლებრივი მოქმედებანი

ძველი რომის საზოგადოებრივ პოლიტიკურ ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავათ რომაელ იურისტებს. რომაელ იურისტებს კონსულტაციებისათვის მიმართავდნენ როგორც კერძო, ისე თანამდებობის პირებიც, თვით იმპერატორის ჩათვლით. რომაელ იურისტთა კონსულტაციებს ანუ სახელმძღვანელო განმარტებებს სავალდებულო ძალა მიენიჭა. რომაელ იურისტებს ხშირად საპასუხისმგებლო პოსტები ეკავათ. ასე მაგ., ულპიან და პაპიანე პრეტორის პრეფექტები, ანუ იმპერატორის შემდეგ პირველი პირები იყვნენ.

რომის იურისპრუდენციამ თავისი განვითარების უმაღლეს დონეს პრინციპატის დროს (I-III სს. ჩვენი წ. აღ-ით) მიაღწია. პრინციპატი ფაქტობრივად მონარქიულ წყობილებას წარმოადგენდა, რომელიც რესპუბლიკურ საბურველში იყო გახვეული.

რომაელი იურისტები პრაქტიკულ საკითხებთან ერთად ცდილობდნენ გადაეჭრათ სამართლის ზოგადი თეორიის საკითხებიც. მაგ., მონობისა და კოლონატის, იურიდიულად დაესაბუთებინათ კერძო საკუთრების სამართლიანობა, გაერკვიათ ვალდებულებათა არსი და სახეები, ჩამოეყალიბებინათ ფიზიკურ პირთა შესახებ მოძღვრება და სხვ. როდესაც შეიქმნა უზარმაზარი რომის იმპერია, რომაელი იურისტები ცდილობდნენ მათ მიერ

შექმნილი სახელმწიფო სამართლის მეშვეობით დაესაბუთებინათ რომაელ იმპერატორთა შეუზღუდველი ხელისუფლების სამართლიანობა.

რომაელმა იურისტებმა მოგვცეს სამართლის დაყოფა სამ ნაწილად:

1) ბუნებითი სამართალი; 2) ხალხთა სამართალი; 3) ცივილური სამართალი. რომელიც იურისტების აზრით, ბუნებითი სამართალი არის ის სამართალი, რომელიც გამომდინარეობს ბუნებიდან და აწესებს არა მარტო ადამიანთა, არამედ ცხოველთა ქცევის წესებსაც.

ხალხთა სამართალი რომელიც იურისტების მითითებით - ეს ის სამართალია, რომლითაც რეგულირდებოდა რომის იმპერიაში შემავალი არარომაელი მოსახლეობის სხვადასხვა სახის ურთიერთობები.

ხალხთა სამართალი გამომდინარეობდა ბუნებითი გონიდან და უნივერსალური ხასიათი ჰქონდა, იგი თანასწორად ემსახურებოდა და გამოიყენებოდა სავაჭრო ურთიერთობის ყველა მონაწილის მიერ.

ცივილურ სამართალს ისინი უწოდებდნენ იმ დადებით (პოზიტიურ) სამართალს, რომელიც შედგენილი იყო მხოლოდ რომაელ მოქალაქეთათვის. ცივილური სამართლით რეგულირდებოდა რომის მოქალაქეთა მრავალმხრივი ურთიერთობები.

რომაელი იურისტები ცდილობდნენ განესაზღვრათ იურიდიული ნორმა, მოეცათ სამართლის წყაროების კლასიფიკაცია.

პირველად რომაელმა იურისტებმა (ულპიანე) შემოიღეს სამართლის დაყოფა საჯარო და კერძო სამართლად. საჯარო სამართლად მიჩნეული იყო ყველაფერი ის, რაც ეხებოდა სახელმწიფო ინტერესებს, ხოლო კერძო სამართალი - იცავდა და არეგულირებდა კერძო პირთა (persona) ურთიერთობებს.

რომაელმა იურისტმა პაულიუსმა დაამუშავა სამართლის სუბიექტობისა და უფლებაუნარიანობის პრობლემები.

რომის იურისპრუდენციაში მეტად მწვავედ დაისვა მონობის სამართლებრივი მოწესრიგების საკითხი. ცნობილი რომაელი იურისტი გაიუსი ადასტურებდა, რომ, როდესაც ვიხილავთ სამართლის სუბიექტობის საკითხს, ძირითადი ყურადღება უნდა დაეთმოს იმ გარემოებას, რომ ერთნი არიან მონები, მეორენი კი - თავისუფალნი. მხოლოდ თავისუფალი რომაელი მოქალაქე ითვლებოდა სამართლის სუბიექტად. გაიუსი ამ მდგომარეობას უცვლელად და მუდმივად თვლიდა. ამასთან, მონებს ნივთებს მი-

აკუთვნებდა და არ თვლიდა მათ სამართლის სუბიექტებად.

ამ საკითხში რომაელ იურისტებს აზრთა სხვადასხვაობა ჰქონდათ. ზოგიერთი მათგანი აკრიტიკებდა მოსაზრებას, რომელიც მონებს ნივთებთან ათანაბრებდა.

რომაელმა იურისტებმა საფუძვლიანად დაამუშავეს კერძო საკუთრების ინსტიტუტთან დაკავშირებული საკითხები, მაგრამ ამ საკითხის გადაწყვეტისას მათ შორის გათიშვა მოხდა. ეს გათიშვა კარგად ჩანს რომაელ იურისტთა ორი სკოლის მოძღვრებაში, კერძოდ, 1) საბინუსიანელთა და 2) პროკულუსიანელთა მოძღვრებებში.

საბინუსიანელები პრინციპატის მოძხრეები არიან, ხოლო პროკულუსიანელები კი - რესპუბლიკისა. მათ შორის აზრთა სხვადასხვაობას აქვს ადგილი ასევე შრომის საკითხზე. საბინუსიანელთა აზრით განმსაზღვრელი არის საკუთრება და არა შრომა, მაშინ, როდესაც პროკულუსიანელები შრომას ანიჭებენ გადამწყვეტ მნიშვნელობას. რომაელ იურისტთა მოღვაწეობამ უდიდესი სამსახური გაუწია შემდგომი პერიოდის იურისპრუდენციას.

§5. ავგუსტინეს პოლიტიკური შეხედულება

რომში III-IV საუკუნეებში მიმდინარეობს მონათმფლობელური წყობილების რღვევა, რასაც მოჰყვება ფეოდალურ ურთიერთობათა ჩასახვანვითარება. არსებული მონათმფლობელური წყობილების შენარჩუნების მიზნით გაბატონებული ფენები ატარებენ მთელ რიგ რეფორმებს სახელმწიფო წყობილებისა და სამართლის დარგში.

III საუკუნეში რომში მყარდება სამხედრო ბიუროკრატიული მონარქია, მონარქის შეუზღუდავი ხელისუფლებით (დომინანტი), რომის იმპერიის დაცემის ეპოქაში მეტად დიდი მოვლენა იყო ქრისტიანული რელიგიის აღიარება რომის იმპერატორების მიერ (313 წ.) და მისი ოფიციალურ სარწმუნოებად გამოცხადება. ქრისტიანობის პოლიტიკური დოქტრინა დასრულებული სახით ჩამოყალიბებულია ნეტარი ავგუსტინეს (354-430) შრომებში. ავგუსტინე ცხოვრობდა ჩრდილოეთ აფრიკაში. აქ იგი ეპისკოპოსად იყო. მისი ძირითადი ნაშრომია „ღვთიური ქალაქის შესახებ“, სადაც ჩამოყალიბებულია მოძღვრება ორი ქალაქის შესახებ. ამ ნაშრომში

ავგუსტინე ასაბუთებდა ადამიანთა აუცილებელ მორჩილებას ეკლესიისადმი, იგი მიუთითებდა, რომ მართალია, ადამიანი თავისუფალი იბადება და მას გააჩნია თავისუფლება, მაგრამ ეს გამოიხატება მხოლოდ მისწრაფებაში ჩაიდინოს ცოდვები. ცოდვებისაგან ხსნა, მისი აზრით, შეიძლება ღმერთის წყალობით, რომელსაც ღმერთი აძლევს არა ყველას, არამედ რჩეულთ. ავგუსტინეს აზრით, საზოგადოება ორ ნაწილად იყოფა: რჩეულებად და განწირულებად. საზოგადოების ორ ნაწილად დაყოფა დაედო საფუძვლად ავგუსტინეს მოძღვრებას სახელმწიფოსა და სამართალზე.

ავგუსტინეს აზრით, სახელმწიფო არის ადამიანთა გაერთიანება, რომელიც მჭიდროდაა დაკავშირებული საზოგადოებრივი კავშირით. ავგუსტინე ორგვარ ქალაქს, სახელმწიფოს იცნობს, კერძოდ, მიწიერსა და ღვთაებრივს. მიწიერი სახელმწიფო, მისი აზრით, არის მხოლოდ ძალადობის, ძალის გამოხატულება და არაფრით არ განსხვავდება იგი ყაჩაღთა ბრბოსაგან.

ავგუსტინეს აზრით, მხოლოდ ღვთაებრივი სახელმწიფო, ანუ ეკლესია არის ჭეშმარიტად სიმართლის გამტარებელი და დამცველი. ავგუსტინე ცდილობს დაასაბუთოს, რომ კაცობრიობის ისტორია ზემოთ აღნიშნული ორი სახელმწიფოს განვითარების ისტორიაა.

ავგუსტინეს აქვს შეხედულებები მონობის შესახებაც. მისი აზრით, თუმცა მონობა უსამართლობაა, მაგრამ იგი დაწესებულია ცოდვების საზღაურად, ღმერთის მიერ და ამიტომ მან უნდა იარსებოს. ავგუსტინე მოითხოვს, რომ სახელმწიფო ემსახურებოდეს ეკლესიას, მკაცრად სჯიდეს საეკლესიო წესების დამრღვევთ, ერეტიკოსებს და სხვ.

ავგუსტინეს თეორია შემდგომში რომაული კათოლიკური ეკლესიის მიერ საერო ფეოდალებთან საბრძოლველად იქნა გამოყენებული.

ერეტიკოსებთან საბრძოლველად ეკლესია სპეციალურ თეორიულ დებულებებს აყალიბებს. მაგალითად, ჩამოყალიბდა დომინიკანელთა ორდენი 1216 წ. დომინიკანელები ღვთისმეტყველების სპეციალისტებად გამოდიან, რომლებიც უნივერსიტეტებში ღვთისმეტყველების კათედრებს იკავებენ და ერეტიკოსთა წინააღმდეგ ბრძოლას ქადაგებენ. ერესები XVI საუკუნის რეფორმაციის ერთგვარ წინამორბედად გვევლინებიან.

§2. თომა აკვინელის შეხედულებანი სახელმწიფოსა და სამართალზე

თომა აკვინელი (1224-1274) არის შუასაუკუნეობრივი ღვთისმეტყველებისა და სქოლასტიკის უდიდესი წარმომადგენელი. აღნიშნულ პერიოდში სქოლასტიკის ძირითადი დანიშნულება იყოს ეკლესიის ავტორიტეტთა მემკვიბით დაესაბუთებინა რელიგიურ დოგმატთა ჭეშმარიტება და სამართლიანობა. სქოლასტიკოსები ამისთვის იყენებდნენ ქრისტიანობას და ანტიკურ მოაზროვნეთა მოძღვრებებს, განსაკუთრებით კი არისტოტელეს მოძღვრებებს, ეს უკანასკნელი მე-13 საუკუნიდან სქოლასტიკოსთა უდიდესი ავტორიტეტია.

თომა აკვინელის ამოსავალი დებულების მიხედვით გონება უნდა ემორჩილებოდეს რწმენას, ე.ი. განმსაზღვრელია რწმენა. მისი შეხედულებანი სახელმწიფოსა და სამართალზე მოცემულია შრომებში, კერძოდ, „მთავართა მართვის შესახებ“, „ღვთისმეტყველებათა სუმა“ და „კომენტარიები არისტოტელეს „პოლიტიკასა“ და „ეთიკაზე“.

თომა აკვინელი ამართლებს მონობას. იგი იმოწმებს არისტოტელეს და მიუთითებს, რომ მონობა მუდმივი მოვლენაა, ამასთან, საზოგადოების არსებობისათვის აუცილებელია. თომა აკვინელი მომხრე და დამცველია ადამიანთა უთანასწორობისა. იგი ამართლებს ფეოდალურ იერარქიას. მისი აზრით, მიწათმოქმედნი და გლეხობა, რომლებიც სარჩოს პოულობენ მიწაზე მუშაობით - საზოგადოების ყველაზე უმდაბლეს ჯგუფს შეადგენენ. ისინი ყველაზე ჩამორჩენილი ხალხია და არ შეიძლება მონაწილეობდნენ სახელმწიფოს მართვაში. საზოგადოების ამავე ჯგუფს მიაკუთვნებს თომა აკვინელი წვრილ ხელოსანთა კლასს. საზოგადოების საშუალო კლასში იგი აერთიანებს მეომრებს, მოსამართლეებს, ადმინისტრატორებს,

მდიდრებს, აზნაურებს, რომელნიც, თომას აზრით, გვაროვნულ მისწრაფებას ინარჩუნებენ სიკეთისაკენ.

თომა აკვინელი სახელმწიფოს საკითხში არისტოტელეს მოძღვრებას იყენებს, მაგრამ მასში გარკვეული შესწორებებიც შეაქვს. მაგალითად, თუ არისტოტელე ქადაგებდა, რომ სახელმწიფოს დანიშნულებაა ადამიანთათვის სიკეთის მინიჭება, თომა აკვინელი მიუთითებს, რომ მისი განხორციელება შესაძლებელია მხოლოდ ღმერთისა და ეკლესიის შემწეობით. ამასთან, თომა მიუთითებს, რომ ადამიანს ამ ქვეყნად როდი შეუძლია სრულ ბედნიერებას მიაღწიოს, სრული ბედნიერება, მისი აზრით, სამოთხეშია.

თომა აკვინელი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს სახელმწიფო ხელისუფლებისადმი დამორჩილებას. მისი აზრით, სახელმწიფო ხელისუფლებას უსიტყვოდ უნდა ემორჩილებოდნენ ადამიანები. ხელისუფლებისა და სახელმწიფოს ურთიერთობას თომა ადარებს ღმერთისა და სამყაროს ურთიერთობას, ან სხეულისა და სულის ურთიერთობას.

თომა აკვინელის აზრით, დაბალი თანამდებობები უნდა ემორჩილებოდნენ მაღალს, მაგრამ დადგენილ უნდა იქნეს მორჩილების საზღვრები.

თომა აკვინელი, ალბათ, გრძნობს ეკლესიისა და სახელმწიფოს მოსალოდნელ კონფლიქტებს და ამიტომ აღნიშნავს, რომ დასაშვებია სახელმწიფო ხელისუფლების წინააღმდეგ გამოსვლა, თვით აჯანყების მოწყობაც კი. მაგრამ დასაშვებია იმ შემთხვევაში, თუ: 1) ხელისუფლება უკანონოა და ხელში ჩაგდებული; 2) თუ ხელისუფლება ბოროტად გამოიყენება; 3) აკვინელი აჯანყებას სამართლიანად და აუცილებლად თვლის, თუ ირღვევა ღვთიური კანონები. კერძოდ კი, საეკლესიო კანონები. ამასთან, თომა მიზანშეწონილად არ თვლის მეფის მოკვლას, რადგან ეს სახელმწიფოსათვის საზიანოა.

თომა აკვინელი გამოთქვამს მოსაზრებას სახელმწიფოს ფორმების შესახებ. მისი აზრით, ყველაზე უკეთესი სახელმწიფო ფორმაა მონარქია. მონარქიაში მონარქი მარტო მმართველი კი არ არის, არამედ შემოქმედია, რადგან მისი ნებით მოძრაობაში მოდის სახელმწიფო მექანიზმის ყველა ნაწილი. თომა აკვინელი იცნობს სახელმწიფოს სხვა ფორმებსაც: არისტოკრატიას, ოლიგარქიას, დემოკრატიას და სახელმწიფოს შერეულ ფორმას, რომელიც მოიცავს არისტოკრატიასა და დემოკრატიას. როგორც

აღნიშნეთ, თომა აკვინელი სახელმწიფოს უმჯობეს ფორმად თვლის მონარქიას და ცდილობს დაასაბუთოს მისი უპირატესობაც. იგი აღნიშნავს, რომ მონარქი იგივეა სახელმწიფოში, რაც ღმერთი - სამყაროში, ან ადამიანის ორგანიზმში გული, ან დედა ფუტკარი სკაში და სხვ. მისი აზრით, იქსადაც არაა მონარქია და ძალაუფლება, ~~ეკუთვნის~~ ხალხს, ყოველთვის ადგილი აქვს ანარქიას, არეულობას.

თომა აკვინელი სასულიერო ხელისუფლებას უპირატესობას ანიჭებს საერო ხელისუფლებასთან შედარებით.

ავგუსტინეს მსგავსად თომა აკვინელი მოითხოვს სახელმწიფოს მიერ ერესების შეუბრალებლად მოკვეთას. თუ სახელმწიფო სჯის ყალბი ფულის მომჭრელებს, მით უმეტეს უნდა დასაჯოს ერეტიკოსები, რომელნიც რწმენას რყვნიან. თომა აკვინელი ამისათვის ინკვიზიციასაც კი მოითხოვდა.

თომა აკვინელი სამართლის შესახებაც გამოთქვამს მოსაზრებას. იგი ერთმანეთისაგან ვერ ასხვავებს სამართალსა და მორალს. თომა მთელ კანონებს ოთხ კატეგორიად ჰყოფს: 1) მუდმივი კანონი; 2) ბუნებითი კანონი; 3) ადამიანური კანონები; 4) ღვთაებრივი კანონები.

თომას აზრით, მუდმივი კანონი არის ღვთაებრივი გონი, რომელიც მართავს სამყაროს. იგი ყველა კანონის საფუძველთა საფუძველია, რომელიც გამოხატულებას პოულობს ბუნების მოვლენებში ~~როგორც~~ მათი აუცილებელი წესრიგი.

ბუნებითი კანონი თომას მოძღვრების მიხედვით არის მუდმივი კანონის გამოხატულება ყველა ცოცხალ არსებაში. ამ კანონებით ხდება ბავშვების დაბადება და აღზრდა და ა.შ. ბუნებითი კანონები აგრეთვე ის კანონებია, რომელნიც საფუძველად უდევს ადამიანთა მიერ შედგენილ კანონებს. ამრიგად, თომა აკვინელის ბუნებითი კანონები იგივე მუდმივი კანონებია, მაგრამ მოქმედებს არა ბუნებაში მთლიანად, არამედ ორგანულ გარემოში, ბუნების ორგანულ ნაწილში. გარდა ამისა, ბუნებითი კანონები ადგენენ მორალის ნორმებსაც.

რაც შეეხება ადამიანთა კანონებს - ეს არის დადებითი სამართალი, ასე მაგ., მკვლელობისათვის დასჯის მოთხოვნა მოცემულია ბუნებით კანონებში, მაგრამ დასჯის სიდიდე და ხასიათი დგინდება პოზიტიურ სამართალში.

ადამიანთა კანონები თომას მითითებით შეიძლება არ დაემთხვეს ბუნებით კანონებს. რომაელი იურისტების მსგავსად, თომა განასხვავებს ხალხთა სამართალს და პოზიტიურ სამართალს, ანუ ცივილურ სამართალს. ეს უკანასკნელი მოქმედებს კონკრეტულ სახელმწიფოში, თავისი სპეციფიკური თავისებურებით. აკვინელის აზრით, ღვთაებრივი კანონი არის გამოხატულება იმისა, რაც წმინდა წერილშია მოცემული და მისი დანიშნულებაა გამოასწოროს, შესწორება შეიტანოს ადამიანთა კანონებში.

თომა აკვინელი კერძო საკუთრების მომხრეა. მისი აზრით, კერძო საკუთრება არ ეწინააღმდეგება ბუნებით კანონებს. აკვინელი წინააღმდეგია მევახშეობისა და სესხზე პროცენტის აღებისა, რასაც იგი დიდ ცოდვად თვლის.

ამრიგად, თომა აკვინელის შეხედულებებში გამოხატულებას პოულობს მე-13 საუკუნეში მიმდინარე პროცესები. მის მოძღვრებაში ასევე მოცემულია საეკლესიო მსოფლმხედველური იდეები. აღსანიშნავია ისიც, რომ აკვინელი თავისი იდეების ჩამოყალიბებისას ანტიკურ მოაზროვნეთა დიდ გავლენასაც განიცდის.

§3. დანტე ალიგიერის მსოფლიო მონარქიის შექმნის იდეა

შუა საუკუნეების გენიალური პოეტი *დანტე ალიგიერი* (1265-1322) პირველი გამოვიდა პაპის ხელისუფლების გაძლიერების წინააღმდეგ. ამავე დროს მან დააყენა საკითხი ფეოდალური დაქუცმაცებულობისა და მსოფლიო მონარქიის შექმნის შესახებ. დანტე ალიგიერი ძირითადად შუა-საუკუნეობრივ მსოფლმხედველობას ეყრდნობოდა, მის პოზიციებზე იდგა. იგი პაპთან და გერმანელ იმპერატორებთან დავისას უპირატესობას იმპერატორებს ანიჭებდა, მაგრამ ყურადღების გარეშე არც პაპს ტოვებდა.

დანტეს აზრით, საჭიროა შეიქმნას მსოფლიო მონარქია გერმანელ იმპერატორთა თაოსნობით, მაგრამ მასში მთავარი როლი იტალიელებმა უნდა ითამაშონ. მსოფლიო მონარქიის შექმნას დანტე იმით ამართლებს, რომ ადამიანთა გონიერი თეორიული და პრაქტიკული მოღვაწეობა შეუძლებელია ცალკეულ ადამიანთა ან პატარა ჯგუფების მიერ, საჭიროა მთელი კაცობრიობის ერთობლივი ძალისხმევა. გარდა ამისა, ადამიანთა

შორის უნდა დამყარდეს მეგობრობა და სიყვარული, ბოლო უნდა მოეღოს მტრობასა და ომებს, უნდა დამყარდეს საყოველთაო მშვიდობა.

დანტე ალიგიერის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მან პირველმა ფეოდალიზმის ეპოქაში გაილაშქრა მეფის შეუზღუდველობის წინააღმდეგ, კერძოდ, მონარქს მიწების გასხვისების უფლება არა აქვს, რადგან თვით მიწები მას არ ეკუთვნის. მეფის ხელისუფლება საზოგადოებრივი თანამდებობაა და მეფე ხელისუფლებას არ უნდა ახორციელებდეს ისე როგორც საკუთარ უფლებას.

ამრიგად, დანტემ წამოაყენა ფეოდალიზმის ეპოქისათვის სრულიად ახალი თვალსაზრისი სახელმწიფო ხელისუფლების საკითხზე. ეს თვალსაზრისი იმ დროისათვის მეტად პროგრესული იყო.

§4. უილიამ ოკამის, მარსილიო პადუელისა და შუა საუკუნეების იურისტების პოლიტიკური შეხედულებანი

უილიამ ოკამი საერო ხელისუფლების გაძლიერებისა და ფეოდალური დაქუცმაცებულობის გადალახვის მომხრეა. უილიამ ოკამმა სიტყვით მიმართა იმპერატორს: „დამიცავი ხმლით და დაგიცავ კალმით“. უილიამ ოკამი თავის ტრაქტატებში ასაბუთებდა იმპერატორის ხელისუფლებისა და პაპის ხელისუფლების გამიჯვნას. იგი ამტკიცებდა, რომ სახელმწიფო ხელისუფლება და საკუთრება უშუალოდ ღმერთისაგანაა გაჩენილი და არა პაპის მეშვეობით. უილიამ ოკამის აზრით, საერო სასამართლოში უმაღლესობა აუცილებლად უნდა ეკუთვნოდეს ხელმწიფეებს. ასევე იგი მოითხოვდა პაპის ხელისუფლების შეცვლას საეკლესიო კრებით.

პაპის ხელისუფლების წინააღმდეგ განსაკუთრებით აშკარად გამოდიოდა მარსილიო პადუელი. იგი ერთ დროს პარიზის უნივერსიტეტის რექტორი იყო. პადუელი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა სახელმწიფოს. მისი აზრით, სახელმწიფოს დანიშნულებაა, რომ მისი ყველა წევრი ფიზიკურად და სულიერად ბედნიერი იყოს. სახელმწიფოს წარმოშობას წინ უძღოდა ოჯახი, გვარი, ტომი და ქალაქი. პადუელის აზრით, საკანონმდებლო უფლება უნდა ეკუთვნოდეს მხოლოდ ხალხს: მმართველობის უმჯობეს ფორმად მას მონარქია მიაჩნია. პადუელი ერთმანეთისაგან ასხვავებს მემკვიდ-

რეობით და არჩევით მონარქიას. უპირატესობას იგი არჩევით მონარქიას აძლევს. პადუელის აზრით, სახელმწიფოში შენარჩუნებულ უნდა იქნეს შემდეგი წოდებები: მიწათმოქმედთა, ხელოსანთა, ვაჭართა, სასულიერო, ადმინისტრაციული და სამხედრო წოდებები, ე.ი. სულ ექვსი.

პადუელი გამოთქვამს თავის მოსაზრებას იურიდიული და რელიგიური კანონების შესახებ. მისი აზრით, სამღვდელოება არ უნდა აიძულებდეს ხალხს რელიგიური კანონების შესრულებას, არამედ უნდა მიმართავდეს დარწმუნების მეთოდს. მისი აზრით, სახარება კანონი კი არ არის, არამედ სწავლებაა, მოძღვრებაა. ამდენად, რწმენის ფარგლებში იძულება საჭირო არ არის. რელიგიური კანონები რწმენის სფეროში შედის და მას ხალხი ნებაყოფლობით უნდა ასრულებდეს.

მარსილიო პადუელი დიდად უსწრებს წინ თავის ეპოქას, როცა რწმენისა და სინდისის თავისუფლებას ქადაგებს.

საერო და სასულიერო ხელისუფლებისათვის ბრძოლაში, ასევე ფეოდალური დაქუცმაცებულობის ლიკვიდაციისათვის ბრძოლაში მონაწილეობა მიიღეს შუა საუკუნეების იურისტებმაც. ისინი სამ ჯგუფად იყოფიან:

1) ლეგისტები; 2) დეკრეტისტები, რომლებიც კანონიკურ სამართალს ემხრობოდნენ; 3) ადათობრივი სამართლის მომხრეები. რაც შეეხება ლეგისტებს, ისინი რომის სამართლის ნორმებს ეყრდნობოდნენ.

რომის სამართლისადმი ინტერესი გაძლიერდა XII-XIII საუკუნეებში, მას შემდეგ, რაც სასაქონლო ფულადი და სავაჭრო ურთიერთობა განვითარდა. რომის სამართლის გავრცელების კერად ითვლება ქ.ბოლონიამი ჩამოყალიბებული გლოსატორების სკოლა, ხოლო შემდეგში - პოსტგლოსატორების სკოლა. გლოსატორები რომის სამართლის შესწავლით კმაყოფილდებოდნენ, მაშინ, როდესაც პოსტგლოსატორები არა მარტო სწავლობდნენ რომის სამართლის ნორმებს, არამედ კომენტარებს ურთავდნენ მათ და ახალი სავაჭრო და სამრეწველო ურთიერთობისათვის იყენებდნენ. გლოსატორებსა და პოსტგლოსატორებს ეწოდათ ლეგისტები. ლეგისტები იმპერატორთა კონსულტანტები იყვნენ. ისინი ემხრობოდნენ საერო ფეოდალებს და ებრძოდნენ სასულიერო წრეებს. ამით ლეგისტებმა პროგრესული როლი ითამაშეს. გარდა ამისა, ლეგისტები ამართლებდნენ ბატონყმობას, მის თეორიულ დასაბუთებას იძლეოდნენ, ამიტომ გლეხობა ლეგისტებისადმი სიძულვილს გამოთქვამდნენ და გერმანიაში მათ გან-

§3. რეფორმაციის მომხრეთა პოლიტიკური მოძღვრებანი

მე-16 საუკუნის გერმანიაში ფეოდალური წყობის რღვევის პროცესები მიმდინარეობდა. ამასთან, კათოლიკური ეკლესიის წინააღმდეგ ფართოდ გაიშალა სხვადასხვა ოპოზიციური წრეების მოძრაობა. ეს მოძრაობა ცნობილია რეფორმაციის სახელწოდებით.

მე-16 საუკუნის დასაწყისში გერმანიაში ჩამოყალიბდა ორი დიდი ოპოზიციური ბანაკი: 1) ლუთერიანელები, ანუ ბიურგერულ-რეფორმატორული და 2) რევოლუციური, ანუ გლეხურ-პლებეური. ორივე ბანაკი ფეოდალიზმის დამხობის წინააღმდეგ იბრძოდა.

ლუთერიანელებს ლუთერი ხელმძღვანელობდა. იგი თავის რიგებში აერთიანებდა როგორც ბიურგერებს, ასევე წვრილი აზნაურების მნიშვნელოვან ნაწილს და თავადებს. აღნიშნული ბანაკი მოითხოვდა საეკლესიო გარდაქმნებს და წარმოადგენდა ბიურგერული ერესის სახესხვაობას.

მეორე ბანაკი, ანუ რევოლუციონერების ბანაკი, შედარებით რადიკალური იყო. ისინი არა მარტო კათოლიკურ ეკლესიას, არამედ მთლიანად ფეოდალიზმსაც დაუპირისპირდნენ, რომლებიც თანასწორუფლებიანობასა და მატერიალური პირობების გაუმჯობესებას მოითხოვდნენ.

1) მარტინ ლუთერის პოლიტიკურ-სამართლებრივი შეხედულებანი

მარტინ ლუთერი (1483-1546) რეფორმაციის მოძრაობის ერთ-ერთი წამომწყებია. ლუთერი აცხადებდა, რომ საეკლესიო კანონების შესრულების მოთხოვნა მოგონილია სამღვდელოების მიერ, რათა ხალხი მორჩილებაში იყოლიონ. აქედან გამომდინარე, ლუთერი უარყოფს ეკლესიის ავტორიტეტს და საეკლესიო იერარქიას. ამასთან ერთად უნდა აღვნიშნოთ, რომ ლუთერი მთლიანად როდი უარყოფს რელიგიისა და ეკლესიის როლს, პირიქით, ბოლომდე იგი რელიგიისა და ღვთისმეტყველების მომხრედ რჩება, მაგრამ ებრძვის რელიგიის ავტორიტეტებს. რეფორმაცია უშვებს წმინდა ალტკმის თავისუფალ ახსნა-განმარტებას, იგი ასაბუთებს აზრისა და სინდისის თავისუფლებას. ლუთერი მიუთითებს, რომ რწმენა ნებაყოფლობითი უნდა იყოს. არავის არა აქვს უფლება ადამიანი აიძულოს,

ამა თუ იმ რწმენის მისაღებად.

ლუთერი გამოთქვამს თავის მოსაზრებას ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ. მისი აზრით, სახელმწიფომ დახმარება უნდა გაუწიოს ეკლესიას, ხოლო ქრისტიანები კი უსიტყვოდ უნდა ემორჩილებოდნენ სახელმწიფო ხელისუფლებას. ლუთერი ადრე აშკარად მოუწოდებდა კარდინალების, ეპისკოპოსებისა და პაპების დასათრგუნავად, მაგრამ მოგვიანებით, საზოგადოებრივი კონფლიქტების მშვიდობიანი გზებით გადაჭრას მოითხოვს გერმანიის 1525 წლის გლეხთა ომის დროს კი ლუთერი აჯანყებული გლეხობის უღმობლად დათრგუნვას ქადაგებდა. იგი მტრულ განწყობილებას ითვლიდა რევოლუციური მოძრაობისადმი. მას იმედი აქვს, რომ ახალ რელიგიას განამტკიცებს სახელმწიფო. ლუთერი საბოლოოდ მთლიანად ჩამოშორდა გლეხთა მოძრაობას და ბურგერთა იდეოლოგი გახდა.

ლუთერი თანმიმდევარი არ იყო ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთდამოკიდებულების საკითხში. იგი იცავდა სახელმწიფოსა და ეკლესიის გაყოფას, თუმცა საბოლოოდ მიდიოდა დასკვნებამდე, რომელთა მიხედვითაც ეკლესია სახელმწიფოს უნდა ემორჩილებოდეს. მისი აზრით, სახელმწიფო გონიერების შედეგია, ამიტომ ქრისტიანული სახელმწიფოს საქმიანობა არ უნდა გასცილდეს ქრისტიანული ეკლესიის ინტერესებს. ლუთერი იბრძოდა ახალი რელიგიის ჩამოსაყალიბებლად და განსამტკიცებლად, ამის განხორციელებას კი იგი ფეოდალების დახმარებით ფიქრობდა. მიუხედავად ამისა, ლუთერი მაინც ამხილებდა არსებულ ფეოდალურ წესწყობილებას და ნაწილობრივ მათ წინააღმდეგაც გამოდიოდა.

2) თომას მიუნცერის პოლიტიკური პროგრამა

თომას მიუნცერი (1490-1525) გერმანიის გლეხთა ომის იდეოლოგი, რეფორმაციის პერიოდის რევოლუციური მოძრაობის ბელადი იყო. თომას მიუნცერმა 15 წლისამ ჩამოაყალიბა საიდუმლო კავშირი მაგდებურგის არქიეპისკოპოსისა და კათოლიკური ეკლესიის წინააღმდეგ.

1520 წელს მიუნცერი გაემგზავრა ცვიკაუში. აქ ფართოდ იყო გავრცელებული ე.წ. ანაბაბტისტების მოძღვრება, რომლებიც ქონებრივ თანასწორობასა და პრიმიტიულ-გათანასწორებითი კომუნისმის იდეებს ქადაგებდნენ, ამასთან, ისინი მოითხოვდნენ თემების შექმნას, რომელშიც

არ იქნებოდნენ მდიდრები და ყველა ერთნაირ პირობებში იცხოვრებდა (ღარიბად). მიუნცერი ემხრობოდა და მხარს უჭერდა ანაბაბტისტებს, მაგრამ მთლიანად არ იზიარებდა მათ იდეებს. მიუნცერი მარტო ეკლესიის წინააღმდეგ კი არ იბრძოდა, არამედ არსებული წესწყობილების წინააღმდეგაც. იგი დადიოდა სოფლებში და გლეხობას მოუწოდებდა შეიარაღებული აჯანყებისაკენ. საბოლოოდ მიუნცერი გაემიჯნა ბურჟუაზიული რეფორმაციის მოძღვრებას და დაიწყო პოლიტიკური აგიტაცია. ამასთან დაკავშირებით იგი ავითარებს პროგრამას, რომელიც თითქმის უტოპიურ სოციალიზმს უახლოვდება და გამოხატავს პლებეური მასების მოთხოვნებს. ყოველივე ამან დააჩქარა განხეთქილება ლუთერთან, რომელიც რევოლუციის ბელადების სასტიკად დასჯას მოითხოვდა. 1525 წელს, გლეხთა ომის დროს, მიუნცერი ფაქტობრივად ბელადი იყო. რევოლუციის დამარცხების შემდეგ იგი ტყვედ ჩავარდა და სიკვდილით დასაჯეს.

მიუნცერმა ჩამოაყალიბა რადიკალური პროგრამა. თავის მოძღვრებას მან რელიგიური ფორმა მისცა. მიუნცერი აკრიტიკებდა არა მარტო ეკლესიას, არამედ მთლიანად ქრისტიანულ დოგმებს. იგი აღიარებდა, რომ ქრისტე ჩვეულებრივი ადამიანი იყო და უარყოფდა მის ღვთიურ წარმოსობას, ამასთან, მას არ სჯეროდა იმქვეყნიერი ცხოვრებისა და უარყოფდა საიქიოს დაყოფას სამოთხედ და ჯოჯოხეთად. ხოლო რადგანაც ქრისტე ადამიანი იყო, იგი მიჩნეულ უნდა იქნეს დიდ მასწავლებლად და წინასწარმეტყველად და არ შეიძლება მიეწეროს ის მაგიური ძალა, რომელიც კათოლიკური ეკლესიის აზრით ღმერთს გააჩნდა. მიუნცერი ამ შემთხვევაში სასტიკად ილაშქრებდა კათოლიკური ეკლესიის წინააღმდეგ.

მიუნცერი მოითხოვდა ისეთი საზოგადოებრივი წყობილების დამყარებას, რომელშიაც არ იქნებოდა კლასები და კერძო საკუთრება, ხოლო საზოგადოების მთელი ქონება საერთო უნდა ყოფილიყო. საზოგადოების წევრებს შორის უნდა დამყარებულიყო სრული თანასწორობა. მაგრამ მიუნცერის იდეებს განხორციელება არ ეწერა.

3) ჟან კალვინის პოლიტიკურ-სამართლებრივი შეხედულებანი

რეფორმაციის თვალსაჩინო იდეოლოგებს მიეკუთვნება ჟან კალვინი (1509-1564). შვეიცარიაში დამკვიდრების შემდეგ მან გამოაქვეყნა ღვთის-

მეტყველური ტრაქტატი „რჩევა-დარიგებანი ქრისტიანულ სარწმუნო-
ებაში“ (1536). კალვინის თხზულების ქვაკუთხედი არის დოგმატი ღვთა-
ებრივი წინასწარგანსაზღვრულობის შესახებ. ჟ. კალვინის თანახმად,
ღმერთმა წინასწარ განუსაზღვრა ადამიანთა ერთ კატეგორიას გადარჩენა
და ნეტარება, ხოლო მეორე კატეგორიას - უცილობელი დაღუპვა. ადა-
მიანებს არ ძალუძთ ღმერთის ნების შეცვლა. მათ მხოლოდ შეუძლიათ
მიხვდნენ, რომელ კატეგორიას ეკუთვნიან იმისდა მიხედვით, თუ როგორ
მიდის მათი ცხოვრება დედამიწაზე. თუ მათი პროფესიული საქმიანობა
(რომელიც ღმერთისგანაა განსაზღვრული) წარმატებით მიდის, თუ ისი-
ნი ღვთისნიერნი, სათნონი, შრომისმოყვარენი და ხელისუფალთადმი მორ-
ჩილნი არიან, ეს ნიშნავს, რომ ღმერთი კეთილგანწყობილია მათ მიმართ,
ხოლო თუ ყველაფერი პირიქითაა, მაშინ გამოდის, რომ ღმერთი მათ
უარყოფს და დაღუპვაც გარდუვალია.

ჭეშმარიტი კალვინისტიზმის აბსოლუტური ღვთაებრივი წინას-
წარგანსაზღვრულობის დოგმატიდან გამომდინარეობდა ვალდებულება
მთლიანად მიეძღვნა საკუთარი თავი პროფესიისადმი, ყოფილიყო მაქსი-
მალურად მომჭირნე, ზიზღით განწყობილი სიამოვნებებისა და მფანგვე-
ლობისადმი. ამ დოგმატიდან ასევე გამომდინარეობდა, რომ ფეოდალთა
კეთილშობილი წარმოშობა და წოდებრივი პრივილეგიები არცთუ ისე
მნიშვნელოვანია, რადგანაც ისინი არ განაპირობებენ ადამიანის გადარ-
ჩენას.

კალვინმა გაატარა ძირეული საეკლესიო რეფორმა. საეკლესიო
თემებს ამ რეფორმის შემდეგ ხელმძღვანელობდნენ უხუცესები (პრესვი-
ტერები), რომელთაც ჩვეულებრივ ირჩევდნენ მდიდარი ერისკაცებისაგან
და აგრეთვე მქადაგებლები, რომელთაც არ ჰქონდათ სპეციალური სასუ-
ლიერო წოდება და რელიგიურ ფუნქციებს ასრულებდნენ როგორც სამ-
სახურებრივ მოვალეობას. პრესვიტერები მქადაგებლებთან ერთად შე-
ადგენდნენ კონსისტორიას, რომელიც განაგებდა თემის რელიგიურ ცხოვ-
რებას.

ჟ. კალვინი ყოველთვის აკრიტიკებდა ფეოდალურ-მონარქიულ წრე-
ებს ძალადობის, თვითნებობის, უკანონობისათვის და მათ ღვთიურ სას-
ჯელს უწინასწარმეტყველებდა, მაგრამ, ამავე დროს, ყოველგვარ ხელი-
სუფლებას იგი ღვთაებრივად მიიჩნევდა. მისი ზრით, აშკარა დაუმორ-
ჩილებლობა და ტირანის დამხობა დასაშვებია მხოლოდ მაშინ, როდესაც

გამოყენებულია პასიური წინააღმდეგობის ყველა საშუალებანი და ბრძოლის ყველა ლეგალური ფორმები. მმართველობის უარეს ფორმად იგი დემოკრატიას თვლიდა და უპირატესობას სახელმწიფოს მმართველობის ოლიგარქიულ ორგანიზაციას ანიჭებდა.

კალვინისტური დოქტრინის განმასხვავებელი ნიშანი იყო უსასტიკესი რელიგიური შეუწყნარებლობა ყველა სხვაგვარად მოაზროვნეებისადმი. ეს გამოიხატა ჟ.კალვინის პოლიტიკურ პრაქტიკაში. იგი 1541-1564 წლებში ხელმძღვანელობდა ჟენევის კონსისტორიას, რომელმაც ფაქტობრივად დაიმორჩილა ქალაქის მაგისტრატი. ქალაქელებზე დამყარდა თვალთვალი, საზოგადოებრივი ცხოვრების თითქმის ყველა მხარე მკაცრ რეგლამენტაციას დაექვემდებარა. მცირედი დარღვევისთვისაც კი მკაცრი სასჯელები იყო გათვალისწინებული, ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა ერეტიკოსთა სიკვდილით დასჯა.

კალვინისტურმა იდეოლოგიამ მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ისტორიაში. მან ხელი შეუწყო დასავლეთ ევროპაში პირველ ბურჟუაზიულ რევოლუციას - რევოლუციას ნიდერლანდებში და ამ ქვეყანაში რესპუბლიკის დამკვიდრებას. მის საფუძველზე შეიქმნა რესპუბლიკური პარტიები ინგლისში, უპირველეს ყოვლისა კი, შოტლანდიაში.

ამრიგად, რეფორმაციამ ხელი შეუწყო სახელმწიფოსა და სამართალზე ბურჟუაზიული შეხედულებების ჩამოყალიბებას. რეფორმაციამ წამოაყენა საერო სახელმწიფოს იდეა, გარდა ამისა, საფუძველი ჩაუყარა პიროვნების უფლებასა და სახალხო სუვერენიტეტის ბურჟუაზიულ მოძღვრებას.

§4. ჟან ბოდენის პოლიტიკური და სამართლებრივი შეხედულებანი

XVI საუკუნის საფრანგეთში ახლადფეხადგმული ბურჟუაზიისა და აბსოლუტიზმის იდეოლოგიად გვევლინება *ჟან ბოდენი* (1530-1596). მან იურიდიული განათლება მიიღო და პარიზის ადვოკატურაში მუშაობდა, ხოლო შემდგომში ეკავა პროკურორის თანამდებობა, იყო გენერალური შტატების დეპუტატი მესამე წოდებისაგან.

ბოდენის პოლიტიკური შეხედულებანი გადმოცემულია მის მრავალრიცხოვან შრომებში, რომელთაგან ყველაზე მნიშვნელოვანია მისი შრომა:

„ექვსი წიგნი რესპუბლიკის შესახებ“. „რესპუბლიკის“ ქვეშ იგი გულისხმობს ზოგადად სახელმწიფოს, ისე როგორც ძველ რომში. ეს წიგნი გამოქვეყნდა 1576 წელს, მასში ავტორი ცდილობს ჩამოაყალიბოს სახელმწიფოსა და სამართლის შესახებ მოძღვრება საერთო ინტერესების შესაბამისად, ე.ი. მისი მოძღვრება სახელმწიფოსა და სამართლის შესახებ მთლიანად თავისუფალია რელიგიური დოგმატების ზეგავლენისაგან. ზემოაღნიშნულ ნაწარმოებებში ბოდენი აღადგენს არისტოტელეს მოძღვრებას საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე გეოგრაფიული გარემოს აქტიური ზეგავლენის შესახებ და ამით ცდილობს რენესანსის ეპოქაში საზოგადოებრივი ცხოვრების პოლიტიკური მოვლენების ახსნას რელიგიისაგან თავისუფალი მეცნიერების მოთხოვნათა შესაბამისად.

ამ შრომაში ბოდენი მიუთითებს, რომ საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე ზემოქმედების გადამწყვეტ ფაქტორს წარმოადგენს კლიმატი. მაგალითად, კლიმატის თავისებურებებით უნდა აიხსნას ჩრდილოეთისა და სამხრეთის ხალხების ძირითადი თავისებურებანი, რომლებიც პოლიტიკური ცხოვრების სპეციფიკას ქმნიან. მაგალითად, ჩრდილოეთის მხარის კლიმატი ხელს უწყობს ადამიანში მამაცობის გრძნობის გამოქმუშავებას და სწორედ ამით უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ ჩრდილოეთის ხალხები ყალიბდებიან გარკვეულ სამხედრო ორგანიზაციად და მუდამ ომის საფრთხეს ქმნიან.

რაც შეეხება სამხრეთის კლიმატს, იგი ხელს უწყობს ადამიანის გონების განვითარებას. სწორედ ამიტომ უძველესი დროიდან სამხრეთის ქვეყნებში ყვავის მეცნიერება. ზომიერი კლიმატის მქონე ქვეყნებში განსაკუთრებით იგრძნობა ადამიანთა დაინტერესებანი პოლიტიკითა და ორატორული ხელოვნებით. გარდა ამისა, ბოდენის აზრით, ყველაზე დიდ ზეგავლენას საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე ახდენს კანონიერება და ზნეობა. საზოგადოების განვითარების კანონზომიერების გარკვევასთან ერთად ბოდენი შენიშნავს, რომ ადამიანის გაჩენიდან საზოგადოება ვითარდება პროგრესის გზით. ბოდენი ცდილობს განსაზღვროს საზოგადოების არსი, მისი წარმოშობა. მისი აზრით, სახელმწიფოს საფუძველს წარმოადგენს ოჯახი, ე.ი. ოჯახის წევრთა შორის არსებული ურთიერთდამოკიდებულება, რომელიც განსაზღვრავს ოჯახის ფორმებს საზოგადოების განვითარების შემდგომ ეტაპზე. აქედან ბოდენი აკეთებს დასკვნას, რომ სახელმწიფო

არის გაზრდილი ოჯახი, მაგრამ მისთვის ცხადია ისიც, რომ სახელმწიფო და ოჯახი არ არის იდენტური ცნებები და მათ შორის გარკვეული განსხვავებაა, კერძოდ ეს განსხვავებებია:

1) საზოგადოების პირველი დამახასიათებელი თავისებურება, რომლითაც იგი განსხვავდება ყოველდღიურ ცხოვრებაში არსებული ყველა საზოგადოებრივი ერთეულებისაგან, არის სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების სუვერენიტეტი. მისი აზრით, სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების სუვერენიტეტის ცნებას განსაზღვრავს ის, რომ იგი განუყოფელია მეფესა და ხალხს შორის;

2) სუვერენულ სახელმწიფო ხელისუფლებას აქვს მუდმივი ხასიათი. ეს იმას ნიშნავს, რომ სახელმწიფოებრივი ხელისუფლება არ შეიძლება გადაეცეს ვინმეს დროებით ან გარკვეული პირობებით.

3) სუვერენული სახელმწიფოებრივი ხელისუფლება შეუზღუდველია, რაც იმას ნიშნავს, რომ სახელმწიფოებრივი ხელისუფლება ყველა იმ კანონზე მალლა დგას, რომელიც მას დაუდგენია ან გამოუცია.

ამრიგად, სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების სუვერენიტეტი უმალლესობასთან მის შეუზღუდაობას გულისხმობს, მაგრამ ბოდენი ფიქრობს, რომ საქმე არ შეიძლება წარმოდგენილ იქნეს ისე, რომ თითქოს სახელმწიფო ხელისუფლება არასოდეს არ შეიძლება შემოიზღუდოს.

1) ამ შემზღუდველ ფაქტორებს ბოდენი, უპირველეს ყოვლისა, მიაკუთვნებს ბუნებით კანონებს, რომლებიც ბუნების მიერ არის დადგენილი და ყოველგვარი სახელმწიფოებრივი ხელისუფლება, რომელიც ადგენს კანონებს, უნდა ხელმძღვანელობდეს ბუნებითი კანონებით;

2) სახელმწიფოებრივ ხელისუფლებას ზღუდავს აგრეთვე კერძო საკუთრების არსებობა საზოგადოებაში. ბოდენი მიუთითებს, რომ კერძო საკუთრება საზოგადოების საფუძველია, ამიტომაც მონარქი უნდა იცავდეს კერძო საკუთრებასაც. მოსახლეობაზე გადასახადის შეწერის დროს მხედველობაში უნდა მიიღოს ცალკეულ მოქალაქეთა ინტერესები.

ბოდენის პოლიტიკურ იდეალს ძლიერი ცენტრალიზებული სახელმწიფო წარმოადგენს და იგი აღნიშნავს, რომ რადგანაც სახელმწიფო ხელისუფლების სუვერენიტეტი გულისხმობს მის განუყოფლობას, აქედან გამომდინარეობს დასკვნა, რომ ხელისუფლება ყოველთვის ერთ პირს და ერთ რომელიმე კრებას უნდა ეკუთვნოდეს, რაც შეეხება სახელმწიფოს

შერეულ ფორმას, ბოდენის აზრით, იგი ფიქციურია, ე.ი. არ არსებობს ასეთი რამ. სახელმწიფო ხელისუფლება მეფეს, არისტოკრატიას, ანდა ხალხს უნდა ეკუთვნოდეს. მისი ეს მოსაზრება არ გამორიცხავს იმას, რომ მთავრობა არ შეიძლება იყოს შერეული ფორმის. ეს იმას ნიშნავს, რომ მთავრობის უფლებები შეიძლება გადაეცეს ერთდროულად როგორც მონარქს, ისე სახალხო კრებებს. ბოდენის ეს მოსაზრება გარკვეულ პოლიტიკურ მიზანს ასახავს. კერძოდ, იგი ცდილობს დაასაბუთოს სამეფო ხელისუფლების შეთავსება წარმომადგენლობითი ორგანოების არსებობასთან.

თავის შრომაში ბოდენი ყურადღებას აქცევს სახელმწიფო ფორმების საკითხს. დემოკრატიის შესახებ იგი უარყოფით შეხედულებას გამოთქვამს. მისი მტკიცებით, ხალხს რომ ხელისუფლება ჩაუვარდეს ხელში, საზოგადოებაში აუცილებლად ანარქია დამყარდება, რადგანაც ხალხს არ შეუძლია საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა საკითხების მიმართ მიიღოს სწორი გადაწყვეტილება. არც არისტოკრატიული ფორმა იმსახურებს მის მოწონებას, რადგანაც ამ ფორმას არ შეუძლია იხსნას საზოგადოება რევოლუციისაგან. ამ შემთხვევაში ერთადერთ მისაღებ ფორმად, მისი აზრით, მონარქია შეიძლება იყოს. არსებობს მონარქიის შემდეგი ფორმები:

1) კანონიერი მონარქია, ე.ი. როდესაც მემკვიდრეობის უფლების საფუძველზე ხელისუფლების სათავეში დგას მეფე;

2) სენიორალური მონარქია, როდესაც ძალადობრივი გზით ხელისუფლება მონარქიას აქვს დაკავებული;

3) ტირანია, რომელიც მონარქიის შერყენილ ფორმას წარმოადგენს. ბოდენი ცდილობს გამოარკვიოს ის მიზეზები, რაც საზოგადოებრივ ცხოვრებაში სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების გადატრიალებას იწვევს. ამ მიზეზთა შორის უმთავრესია:

1) მკვეთრი ქონებრივი განსხვავება საზოგადოების სხვადასხვა სოციალურ ფენებს შორის, მისი აზრით, ეს განსხვავება ხელისუფლებასთან მუდმივ ბრძოლასა და უთანხმოებას იწვევს;

2) ჩაგვრის სიმკაცრე, ცვლილებანი კანონმდებლობაში, ქვეყნის სამხედრო წარუმატებლობანი.

ბოდენის აზრით, ყველა სახელმწიფო მოღვაწე უნდა ღებულობდეს ზომებს თავიდან აიცილოს ეს მიზეზები, რადგანაც მათ მოჰყვება სახელმწი-

ფოებრივი ხელისუფლების შეცვლა.

§5. XVI-XVII საუკუნეების უტოპიური სოციალიზმის წარმომადგენელთა პოლიტიკურ-სამართლებრივი იდეები

ამ პერიოდში კაპიტალისტური ურთიერთობების ჩასახვამ და გან-
ვითარებამ მნიშვნელოვნად გაართულა მშრომელი ხალხის მდგომარეობა.
ზოგ ქვეყნებში მრეწველობის განვითარებამ (მაგალითად, ინგლისში
საფეიქრო მრეწველობის) გამოიწვია გლეხების აყრა საცხოვრებელი ად-
გილებიდან და მათი გადასახლება. საწარმოთა მუშები უმკაცრეს პირო-
ბებში ცხოვრობდნენ, ხოლო უამრავი უმუშევარი დანაშაულებრივი გზით
ცდილობდა თავის გადარჩენას.

საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მომხდარმა ცვლილებებმა წარმოშვა
ახალი პოლიტიკური შეხედულებები. მოაზროვნეთა უმრავლესობა ფიქ-
რობდა გამოსავლის მონახვაზე, რაც ბედნიერებას მოუტანდა ადამიანებს.
ისინი სახავდნენ საზოგადოების მოწყობის იდეალურ პროექტებს. მათ
გულწრფელად სურდათ ხალხის კეთილდღეობა, თუმცა მათი იდეები გა-
ნუხორციელებელი და რეალობას მოკლებული იყო.

ასეთ მოაზროვნებს მიეკუთვნებიან უტოპიური სოციალიზმის ფუ-
ძემდებელი ინგლისელი *თომას მორი* (1478-1535) და იტალიელი *ტომასო
კამპანელა* (1568-1639).

თომას მორი ცხოვრობდა ჰენრიხ მერვის დროს. მას ლორდ კანცლერ-
ის თანამდებობა ეკავა. 1516 წელს გამოქვეყნდა მორის ნაწარმოები
„უტოპია“, სადაც აღწერილია საზოგადოებრივი წყობილება და ის საზოგა-
დოებრივი ურთიერთობანი, რომელიც კაცობრიობისათვის უცნობ კუნძულ
უტოპიაზე ხდება.

ნაწარმოებს დიალოგის ფორმა აქვს. ამ ნაწარმოებებში ავტორის გარ-
და მონაწილეობას იღებს მისი მეგობარი პეტრე ვეგიდიუსი და აგრეთვე
ვილაც რაფაელ ჰიტლოდეი. ეს უკანასკნელი ამერიგო ვესპუჩის ექსპედი-
ციის წევრი ყოფილა, მაგრამ ექსპედიციას ჩამორჩენილა და დიდი ხნის
ხეტიალის შემდეგ სრულიად უცნობ კუნძულ უტოპიაზე მოხვედრილა.
იგი უტოპიელთა ცხოვრებას მოუთხრობს თავის თანამოსაუბრეებს. ნა-

არისტოტელე

პოლიტიკა

ნაწილი პირველი

ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, შესავალი
წერილი და განმარტებები დაურთო პროფესორმა

თამარ კუპავამ

თბილისი

1995

თა30 VIII

5a დაგვჩა განსახილველი ტირანია არა იმიტომ, რომ მასზე ბევრის თქმა შეიძლება, არამედ იმიტომ, რათა მან დაიკავოს თავისი ადგილი ჩვენს გამოკვლევაში, რადგან ჩვენ მას ვთვლით სახელმწიფოს ერთ-ერთ სახეობად. მონარქია ჩვენ უკვე განვიხილეთ წინამორბედ საუბრებში, სადაც კვლევას ვაწარმოებდით ე.წ. მონარქიაზე, რათა დაგვედგინა, სასარგებლოა თუ არა ეს ფორმა და როგორ ნიშნავენ მეფეს.

ტირანიის ორი ფორმა ჩვენ განვიხილეთ იქ, სადაც მონარქიას ვიკვლევდით. ორივეს აქვს ისეთი თვისებები, რაც მონარქიას ემთხვევა. ორივე ემყარება კანონებს. ზოგიერთი ბარბაროსული ტომი ახლაც ირჩევს თვითმპყრობელ მეფეს და ძველ დროშიც, ადრეულ საბერძნეთში ასევე ნიშნავდნენ თვითმპყრობელ მეფეებს. რომელთაც ესუმნეტები ეწოდებოდათ. მაგრამ ამ ორ მონარქიას შორის არსებობს განსხვავებაც. ისინი კანონიერებისა და ხალხის ნებასურვილით არჩევის გამო არიან სამეფოები. მაგრამ დესპოტიური მმართველობისა და საკუთარი ნებასურვილით მოქმედების გამო არიან ტირანული.

ტირანიის მესამე სახე უფრო მეტად არის თვითმპყრობელური ხასიათისა. იგი ტირანულია იმიტომაც, რომ უპისპირდება აბსოლუტურ მონარქიას. იგი აუცილებლად არის ტირანული იმის გამოც, რომ საუკეთესო მოქალაქეებს მართავს ანგარიშგების გარეშე საკუთარი და არა დაქვემდებარებულთა ინტერესებისათვის. ცხადია, რომ ის არის იძულებითი მმართველობა, რადგან არც ერთი თავისუფალი მოქალაქე არ დაემორჩილებოდა ასეთ მმართველობას.

ზემოთქმული მიზეზების გამო ასეთია და ამდენი ტირანული სახელმწიფოს სახეები.

თა30 IX

როგორია ყველაზე უკეთესი სახელმწიფო და ცხოვრების საუკეთესო სახე სახელმწიფოთა და ადამიანთა უმრავლესობისათვის? ეს არაა ცხოვრება ისეთი სათნოებით, რომელიც ჭარბობს ჩვეულებრივი ადამიანის სათნოებას, არც ცხოვრება განათლებით, რაც მოითხოვს ბუნებრივ მონაცემებსა და საშუალებებს რასაც იძლევა ბედნიერი შემთხვევა. ის არც სახელმწიფოა, რომელსაც მოქალაქეთა სურვილით ირჩევენ, არამედ ესაა ისეთი ცხოვრება, რომელიც ხელმისაწვდომია მოსახლეობის უმრავლესობისათვის და ისეთი სახელმწიფო, რომელიც მისაღებია სახელმწიფოთა უმრავლესობისათვის.

ე.წ. არისტოკრატია მიუღებელია სახელმწიფოების უმრავლესობისათვის. იგი უახლოვდება ე.წ. პოლიტიკას, ამიტომ მასზე, როგორც ერთ სახელმწიფოზე, ახლა ვილაპარაკებთ. მსჯელობა ყველა ამ საკითხების შესახებ იქნება დამყარებული იმავე პრინციპებზე. თუ "ეთიკებში" სწორადაა ნათქვამი, რომ ბედნიერი ცხოვრება არის ზნეობაზე დამყარებული ცხოვრება დაბრკოლებების გარეშე, ხოლო ზნეობა კი არის შუალედი, მაშინ საუკეთესო ცხოვრება იქნება შუალედური ცხოვრება, რომლის მიღწევა შეუძლია ყველა ადამიანს. იგივე განსაზღვრება ექნება აუცილებლად სახელმწიფოებრივ სათნოებასაც და მანკიერებას, რადგან პოლიტეა არის იგივე სახელმწიფო ცხოვრება. 1295

ყოველ სახელმწიფოს აქვს სამი ნაწილი: ძალიან მდიდრები, ძალიან ღარიბები და მესამე — მათ შუა მყოფი. რადგან ყველა აღიარებს, რომ ზომიერება და შუალედი არის საუკეთესო მდგომარეობა, ცხადია, რომ ქონებაშიც საუკეთესოა საშუალო ქონება. გონივრულია დაეთანხმო ასეთ თვალსაზრისს, მაგრამ ძნელია დაეთანხმო ძალიან კარგს, ძალიან ძლიერს, ძალიან კეთილშობილს, და ამათ მოპირდაპირეს ძალიან ღარიბს, ძალიან სუსტს, ძალიან დამცირებულს. პირველნი ზღებიან უფრო მეტად თავხედები და უზნეონი, მეორენი კი ბოროტმოქმედი და წვრილმანი უზნეონი. ერთნი სჩადიან უსამართლობას თავხედობის გამო, მეორენი კი ბოროტი თვისებების გამო. გარდა ამისა, ისინი არ გაურბიან სახელმწიფო საქმიანობას, პირიქით, ეტანებიან მას, მაგრამ ორივე ეს ნიშანთვისება საზიანოა სახელმწიფოსთვის. ამას გარდა, ისინი, რომლებიც ზედმეტად კეთილდღეობაში იმყოფებიან და ძალაუფლებაც აქვთ, ჰყვით მეგობრები და სხვა უპირატესობანი აქვთ, მათ არ სურთ დაემორჩილონ ხელმძღვანელობას და არც წარმოდგენა აქვთ ამაზე. ეს მათ მოსდგამთ ოჯახიდან და ბავშვობიდან. ისინი იმყოფებოდნენ რა ფუფუნებაში, არ არიან მიჩვეული მორჩილებას სასწავლებლებშიც კი. ხოლო მორენი დიდი გაჭირვების გამო ძალიან დამცირებული არიან, ამიტომ არ იციან არც ხელმძღვანელობა და არც ქვეშევრდომობა, არამედ მხოლოდ მონური მორჩილება. პირველნი არ ემორჩილებიან არავითარ ხელმძღვანელობას და თვითონ, როგორც დესპოტები, ისე ხელმძღვანელობენ. ასე წარმოიქმნა მონებისა და ბატონების სახელმწიფო, სადაც ერთნი შურით არიან აღვსილნი, მეორენი კი ზიზლით. ეს კი ეწინააღმდეგება მეგობრობას და სახელმწიფოებრივ ურთიერთობებს. ხოლო მტრებს ერთ გზაზე გავლაც კი არ სურთ.

სახელმწიფოს სურს, რომ შედგებოდეს უმეტესად მსგავსი და თანასწორი მოქალაქეებისაგან. ეს კი ახასიათებს საუკეთესო პოლიტიკურ

წეს-წყობილებას, იმ სახელმწიფოს სიმყარეს, რომლის შესახებ ვამბობთ, რომ არის ბუნებრივი შედგენილობისა, ყველაზე მეტად საშუალო კლასი იცავს. საშუალო კლასს არც სხვების ავლა-დიდება სურს, როგორც ღარიბებს, არც სხვებს სურთ მათგან რაიმე, როგორც მდიდრებისაგან ღარიბებს და რადგან არც მათ სურთ სხვებისა და არც სხვებს სურთ მათი, ამიტომ ისინი მშვიდად ცხოვრობენ. ამასთან დაკავშირებით კარგად აქვს ნათქვამი ფოკულიდეს: "საშუალო ფენას მრავალი უპირატესობა აქვს. მე მინდა, რომ სახელმწიფოში საშუალო ფენას ვეკუთვნოდე"⁴. ცხადია, რომ საუკეთესო სახელმწიფოებრივი ურთიერთობა შეიქმნება საშუალო კლასის დახმარებით და კარგია იმ სახელმწიფოს მმართველობა, სადაც საშუალო ფენა ჭარბობს თუ ორივე მოპირდაპირე მხარეს არა, ერთ-ერთს მაინც, თუ ისინი დაუკავშირდებიან რომელიმე მხარეს, წარმოშობენ წონასწორობას და ხელს უშლიან მოწინააღმდეგე მხარეების გაძლიერებას. უდიდესი ბედნიერებაა, როდესაც მოქალაქეებს აქვთ საშუალო, მაგრამ საკმარისი ჭონება. იქ კი, სადაც ერთ მხარეს აქვს ძალიან ბევრი, მეორეს კი არაფერი, წარმოიშობა ან უკიდურესი დემოკრატია, ან სუფთა სახის ოლიგარქია, ანდა ტირანია, სადაც ორივე მხარე ჭარბად არის მოცემული. ტირანია წარმოიშობა უკიდურესი დემოკრატიისა და ოლიგარქიისაგან. გაცილებით ნაკლებ ჩნდება ის საშუალო ფენებზე დამყარებული და მათი მონათესავე სახელმწიფოებიდან. ამის მიზეზების შესახებ ჩვენ ვილაპარაკებთ მოგვიანებით, როცა შევხებით სახელმწიფო გადატრიალების საკითხს.

ამრიგად, ცხადია, რომ სახელმწიფოს საშუალო ფორმა არის საუკეთესო, რადგან მხოლოდ მასში არა აქვს ადგილი აჯანყებებს იმის გამო, რომ ჭარბობს საშუალო კლასი და სადაც ჭარბობს საშუალო კლასი, იქ ნაკლებ აქვს ადგილი აჯანყებებსა და არეულობებს. დიდი სახელმწიფოებიც ამავე მიზეზით, ე.ი. საშუალო კლასის სიჭარბის გამო, არიან თავისუფალი აჯანყებისაგან პატარა სახელმწიფოებში კი ადვილია ორი მოწინააღმდეგე კლასის გაძლიერება ისე, რომ საშუალო კლასისათვის ადგილი აღარ დარჩეს და ყველანი ხდებიან ან ძალიან მდიდრები ან ძალიან ღარიბები. დემოკრატიული სახელმწიფოები უფრო მყარნი არიან, ვიდრე ოლიგარქიები და უფრო დღეგრძელები მათში საშუალო კლასის არსებობის გამო. ისინი დემოკრატიაში შეადგენენ უმრავლესობას და უფრო მეტად იკავებენ დიდ თანამდებობებს, ვიდრე ოლიგარქიაში. თუ არ არსებობს საშუალო კლასი, ღარიბებმა იმარჯვებენ თავისი სიმრავლით და მაშინ ადგილი აქვს ბოროტმოქმედებათა გაძლიერებას და სახელმწიფოც სწრაფად იღუპება. მაგალითისათვის შეიძლება დაგვესახელებინა საუკეთესო

პოლიტიკოსები, რომლებიც გამოვიდნენ საშუალო ფენებიდან, მაგალითად, სოლონი ამ კლასიდან იყო, რასაც მისი ლექსიც ადასტურებს, აგრეთვე ლიკურგე⁵, რომელიც არ იყო მეფე, აგრეთვე ჭარონდე და სხვანი მრავალნი.

აქედან ცხადია, თუ რატომ არის სახელმწიფოთა უმრავლესობა ან დემოკრატიული ან ოლიგარქიული. უმეტეს შემთხვევაში ამ სახელმწიფოებში საშუალო კლასი წარმოადგენს უმცირესობას, რის გამოც იმარჯვებს რომელიმე უკიდურესი მხარე, ხან მდიდრები, ხან ღარიბები. ისინი, სცილდებიან რა საშუალო ფენებს, სახელმწიფოს განაგებენ საკუთარი ნება-სურვილით და ასე წარმოიქმნება ან დემოკრატია ან ოლიგარქია. ამას გარდა, ღარიბ ხალხსა და მდიდრებს შორის წარმოიშობა ომი და აჯანყებები და რომელმა მხარემაც არ უნდა გაიმარჯვოს, ვერ ჰქმნის ერთ მთლიან და თანასწორ-უფლებიან მოქალაქეებისაგან შემდგარ სახელმწიფოს. გამარჯვებული მხარე იღებს სახელმწიფოს, როგორც საჩუქარს, და ჰქმნის ხან დემოკრატიას და ხან ოლიგარქიას. ამ ორი სახელმწიფოდან⁶, რომელთაც ეკუთვნოდათ ჰეგემონია საბერძნეთში, თვითეულს ჰქონდა საკუთარი წეს-წყობილება, ხან დემოკრატიული, ხან ოლიგარქიული და ზრუნავდნენ არა ამ სახელმწიფოების, არამედ პირად კეთილდღეობაზე, ამის გამო ან სულ არ შეიქმნა საშუალო წყობის სახელმწიფო, ან იშვიათად და მცირერიცხოვან სახელმწიფოებში. წინამორბედთაგან მხოლოდ ერთმა ადამიანმა⁷ დაარწმუნა ხალხი შეექმნათ ასეთი წეს-წყობილება, მაგრამ, თვით სახელმწიფოში უკვე არსებობდა ასეთი ჩვევა, რომ არ სურდათ თანასწორობა, არამედ ცდილობდნენ ან სათავეში მოხვედრას, ან მოთმინებით იტანდნენ ჭეშმევრობობას.

აქედან ცხადია, თუ რომელია საუკეთესო სახელმწიფო და რატომ. სხვა სახელმწიფოებიდან ზოგი მოვითავსეთ პირველ ადგილზე, ზოგი მეორეზე, რადგან ჩვენ ვთქვით, რომ ბევრია როგორც დემოკრატიული, ისე ოლიგარქიული სახელმწიფო. ამრიგად, წინ მოთავსებულნი უკეთესნი იქნებიან, ვიდრე მომდევნონი და აღარ იქნება ძნელი იმის შემჩნევა, თუ რომელია მათ შორის საუკეთესო სახელმწიფო. ყოველთვის უკეთესი იქნება ის სახელმწიფო, რომელიც საუკეთესო სახელმწიფოს უახლოვდება, უარესი იქნება ის, რომელიც დიდად არის დაშორებული საუკეთესო სახელმწიფოსაგან. უნდა გამოვრიცხოთ ისეთი შემთხვევები, როდესაც ვინმე მსჯელობს წინასწარ შემუშავებული თვალსაზრისით. "წინასწარ შემუშავებულ თვალსაზრისში" მე ვგულისხმობ ისეთ შემთხვევებს, როცა არსებობს სახელმწიფოსათვის მმართველობის სასარგებლო ფორმა, მაგრამ უპირატესობას აძლევენ იმას, რაც პირადად მათთვის არის სასარგებლო.

1296

რაოდენობას. ასეც შეიძლება ამის დადგენა. ლარიბ ხალხს და მაღალი თანამდებობედან ჩამოშორებულებს სურთ მშვიდობა, თუ მათ არავინ არ შეუარაცხოფს და ქონებას არ ართმევს. ეს ადვილი არაა, რადგან ისინი, რომლებიც სახელმწიფოს მართავენ, ყოველთვის არ არიან პატიოსანნი. ომის დროს ისინი ფეხს ითრევენ, ლარიბი ხალხი კი უარს აცხადებს ომში წასვლაზე; თუ საკვებს არ მისცემენ, მაგრამ როგორც კი მისცემენ საკვებს, მაშინვე თანახმანი არიან ომში მონაწილეობაზე. ზოგიერთ სახელმწიფოში მოქალაქეებად ითვლებიან არა მხოლოდ ისინი, რომლებიც შეიარაღებულ ძალებში მუშაობენ, არამედ ისინიც, რომლებიც წინად მუშაობდნენ. მაგალითად, მაღაიელებში სახელმწიფოს მოქალაქეებად ესენი ითვლებიან, ხოლო სახელმწიფოს მმართველობაში იმათ ირჩევენ, რომლებიც სამხედრო სამსახურში იმყოფებიან. საბერძნეთშიც მონარქიის შემდეგ პირველი სახელმწიფო მეომრებისაგან შედგებოდა, თავდაპირველად ცხენოსნებისაგან, რადგან მაშინ ომში ძალა და უპირატესობა ეძლეოდა ცხენოსან ჯარს. შეიარაღებული ფეხოსნები კი წესრიგის გარეშე გამოუსადეგნი იყვნენ, ძველ ბერძნებს კი ტაქტიკაში გამოცდილება არ ჰქონდათ, ამიტომ უპირატესობა ცხენოსან ჯარს ეძლეოდა. მაგრამ როდესაც სახელმწიფო გაიზარდა და ფეხოსან შეიარაღებულ ჯართა მნიშვნელობამაც იმატა, მაშინ მოქალაქეთა დიდი რაოდენობა იღებდა მონაწილეობას სახელმწიფოს მართვა-გამგეობაში. ამიტომ, რასაც ჩვენ დღეს ვუწოდებთ პოლიტიკას, მაშინ დემოკრატია ეწოდებოდა. ძველი სახელმწიფოები ბუნებრივად იყვნენ ან ოლიგარქიები, ან მონარქიები მოსახლეობის სიმცირის გამო, არ ყავდათ საშუალო კლასი დიდი რაოდენობით და რადგან ხალხი მცირერიცხოვანი იყო, ამიტომ ამჯობინებდნენ დარჩენილიყვნენ ქვეშევრდომებად.

ამრიგად, უკვე ვთქვით იმის შესახებ, რომ არსებობს სახელმწიფოების დიდი რაოდენობა, დასახელებულთა გარდა სხვებიც, მაგალითად, არსებობს დემოკრატიის არა ერთი, არამედ რამოდენიმე სახე, ასევე სხვა სახელმწიფოები. ითქვა იმის შესახებაც, თუ რა განსხვავებაა მათ შორის და რა მიზეზით, აგრეთვე თუ რომელია მათ შორის საუკეთესო და რომელ ხალხს რომელი სახელმწიფო შეჰფერის.

თავი XI

ქვემოთ ჩვენ ვილაპარაკებთ იმის შესახებ, თუ რა აქვთ საერთო და განსხვავებული ამ სახელმწიფოებს იმ პრინციპებზე დამყარებით, რაც თვითნებულ მათგანს შეესაბამება. ყოველ სახელმწიფოს აქვს სამი ნაწილი, რაც უნდა იცოდეს ყველა კანონმდებელმა, უნდა იცოდეს აგრეთვე ის,

თუ რაა სასარგებლო თვითული მათგანისათვის. თუ ეს ნაწილები წესრიგშია, სახელმწიფოც წესრიგში იქნება, სახელმწიფოს განსხვავება სხვა სახელმწიფოებისაგან ამ ნაწილების განსხვავებაზეა დამოკიდებული. პირველი ნაწილია ის, სადაც წარმოებს თათბირი სახელმწიფოს საერთო ინტერესების შესახებ. მეორე ნაწილი ეხება სახელმწიფოს მმართველობას, რაც გულისხმობს მაღალი თანამდებობების ხასიათს, საკითხებს, რასაც ისინი წყვეტენ და მათი არჩევნების ფორმას, თუ ვინ და ვისგან აწარმოებს მათ არჩევნებს. მესამე ნაწილი შეეხება სასამართლო საქმეების წარმოებას. სათაბირო ნაწილი განიხილავს შემდეგ საკითხებს: ომი და ზავი, სამხედრო კავშირების დამყარება და მათი დაშლა, კანონები, სიკვდილის განაჩენის გამოტანა და სამშობლოდან გაძევება, ქონების კონფისკაცია და პასუხისმგებლობის საკითხი. აუცილებელია, რომ ყველა ამ საკითხის გადაწყვეტა გადაეცეს ან ყველა მოქალაქეს, ან ზოგს. მაგალითად, გადაეცეს რომელიმე ერთ მმართველ პირს, ანდა რამოდენიმეს, ანდა ზოგი საკითხი გადაეცეს ერთს, ზოგი კი მეორეს, ანდა ზოგი საკითხი გადაეცემა მმართველობის მთელ შემადგენლობას, ან მის ნაწილს.

დემოკრატიისათვის დამახასიათებელია ყველა მოქალაქის მონაწილეობა ყველა საკითხის გადაწყვეტაში. სწორედ ასეთ თანასწორობას თხოულობს ხალხი. ყველა საკითხის გადაწყვეტაში რომ ყველა მონაწილეობდეს, ამისთვის არსებობს სამი გზა: ერთ-ერთი მათგანი მდგომარეობს იმაში, რომ იცავენ რიგითობას და მმართველობაში ყველა ერთად არ იღებს მონაწილეობას, როგორც ამას ადგილი ჰქონდა ტელეკლეუს მიღეთელთან და სხვა სახელმწიფოებში. იქ ყველა მოქალაქე იკრიბებოდა, თათბირობდა და თანამდებობებს რიგ-რიგობით იკავებდა ფილების, პატარ-პატარა დაჯგუფებების და სხვა ნაწილების წარმომადგენლობა, სანამ ყველას არ მოუწევდა რიგი. ხოლო იკრიბებიან მაშინ, როდესაც საჭიროა კანონების, ან სახელმწიფოს საქმეების განსჯა, ან ხელმძღვანელი პირების ანგარიშების მოსმენა. შემდეგი ხერხი მდგომარეობს იმაში, რომ იკრიბებიან მხოლოდ სახელმწიფოს ხელმძღვანელობის ასარჩევად, კანონების განსახილველად, ომისა და ზავის საკითხების გადასაწყვეტად, ანგარიშის მოსმენისათვის. დანარჩენ საკითხებზე კი მსჯელობენ ამ საკითხებზე გაპიროვნებული ადამიანები, რომლებსაც ირჩევენ ყველა მოქალაქისაგან კენჭის ყრით, ან არჩევით. შემდეგი გზა: მოქალაქეები იკრიბებიან სახელმწიფოს ხელმძღვანელობის ასარჩევად, მათი ანგარიშის მოსმენის და ომისა და სამხედრო კავშირების დამყარების შესახებ სათათბიროდ. სხვა საქმეებს კი წყვეტენ ხელმძღვანელი პირები, რომლებსაც ირჩევენ მათი შესაძლებლობების შესაბამისად. ეს ის პირებია, რომელთაც მმართველობისათვის აუცილებელი ცოდნა სჭირდებათ. მეოთხე გზა: ყველა